

κατώρθωσα νὰ διαφύγω, ἀφοῦ ὅμως πρότερον ἔδωκα ἐνώπιον τῶν μικρῶν Δαυτῶν τὴν ἱεράν ὑπόσχεσιν τῆς ἐσπευσμένης εἰς τὴν μάχην ἐπιστροφῆς μου. Μείνας ἐλεύθερος, ἔδραμον πνευστιῶν εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἀνῆλθον ἐν τάχει εἰς τὸ δωμάτιόν μου καὶ ἐτέθην πρὸ τῆς τραπέζης μου. Μετὰ περιεργείας φλογεράς, μετ' ἀγωνίας, ἔκοψα βιαίως διὰ τῶν δδόντων τὸ νῆμα, ἀφείλον τὸ πρῶτον περίβλημα, ἀφείλον τὸ δεύτερον καὶ εἶδον. . .

Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω ὅ, τι εἶδον. Ἦτο βιβλίον σχήματος ὀγδοῦ, ἐκτυπωθὲν ἐν Σύρω, ἀνδρὸν ἀπατώμαι, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς εισαγωγῆς τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι. Ὁ χονδροειδῆς καὶ ἀλείαντος χάρτης πλήρης ἀνωμάτων φλεβῶν μετὰ βίας ὑποταγείς ὑπὸ τὸ πιστήριον τοῦ βιβλιοδέτου ἐξωγοῦτο αὐθαιρέτως περὶ τὰ ἄκρα τοῦ βιβλίου, ἀπὸ τὰ χεῖλη δ' ἐκάσθη σελίδος προσέχον αἰχμηραὶ σχίζει χάρτου. Τὰ φύλλα ἐκ τῆς πολυκαιρίας καὶ τῆς ὑγρασίας εἶχον ἀποκτήσει βαθυκίτρινον θαφὴν ὡς ὀπτοῦ πλίνθου. Ἐπὶ τοῦ μελανοβαίου ἀκατεργάστου ἐξωφύλλου εἶχον ἀποτυπωθῆ ἀσθενῶς καὶ ἀσυμμέτρως τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ κοσμημάτα. Ἐν κόσμημα ἰδίως ἐνθυμοῦμαι κείμενον εἰς τὸ μέσον τῆς σελίδος, ἐντὸς ὠσειδοῦς μικρᾶς κορωνίδος, παριστῶν τὸν Ἑρμῆν, νομίζω, αἶροντα πλάστιγγα. Ἐν τῷ μέσῳ ἐξ ἀκόμψων καὶ τετραγώνων ψηφιδωτῶν κοσμημάτων πλαισίου ἐφέρετο ὁ τίτλος συνιστάμενος ἐκ τῶν ἐξῆς καθβαλιστικῶν δι' ἐμὲ τότε λέξεων. *Ἐγχειρίδιον τοῦ Δικαστηρίου τῶν Ἑνόρκων.*

Αἱ χεῖρές μου κατέπεσαν ἀδρανεῖς· οἱ ὀφθαλμοί μου προσηλώθησαν ἐπὶ τοῦ ἀγενοῦς καὶ ἀχάριτος ἐκείνου ἀντικειμένου καὶ τὸ παρατήρησα ἐπὶ πολλὴν ὥραν μετ' ἀνδίας καὶ ἀπογοητεύσεως. Αὐτὸ ἦτο βιβλίον ἐρ' οὗ τόσα ὠνειροπόλησα! αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον περὶ ὃ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον περιεσφάφη μετὰ τόσης θερμῆς καὶ μετὰ τόσης ἐπιμονῆς ὁ λογισμὸς μου! αὐτὴ ἦτο ἡ ἄγνωστος θεότης εἰς ἣν προσέφερον τόσον θυμῆμα καὶ τόσην λατρείαν! Βαθεῖα ἦτο ἡ πληγὴ! Τὸ *Ἐγχειρίδιον* ἐκείνο εἰσῆρχετο ἐντὸς καὶ ἔνυσσεν ἀλγεινῶς τὴν καρδίαν μου.

Βήματα ἠκούσθησαν αἴφνης ὀπισθέν μου· ἦτο ὁ θεὸς μου δικηγόρος, ἐξερχόμενος. Ἐπλησίασε πρὸς ἐμὲ, ἔλαβε μετὰ περιεργίας τὸ ἀνοικτὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης κείμενον βιβλίον καὶ παρατηρῶν αὐτὸ μετ' ἐκπλήξεως μοι εἶπε·

— Βιβλία δικαστικὰ διαβάξεις; δὲν εἶνε αὐτὰ διὰ σέ; δόσε μοῦ το.

Καὶ παραλαβὼν αὐτὸ ἀπῆλθε, καὶ ἐγὼ τὸν ἔβλεπον ἀπερχόμενον μετ' ὄμμα ξηρόν. Ὁθωμανὸς μεθυσθεὶς ἐκ χασις, ὄνειρευθεὶς αἰθέριον οὐρὶ τὴν νύμφην ἣν κεκαλυμμένην ἐνυμφεύθη καὶ εὐρῶν τὴν ἐπιούσαν παρὰ τὸ πλευρόν του δύσμορρον Ἑρινύα, δὲν θὰ ἐδείκνυτο ἀπαθέστερος ἀν' ἀπήγγοτο αἴφνης πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἢ σύζυγός του κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν.

Ἦτο ἡ πρώτη ἀπάτη οἱμοί! δὲν ἦτο ὅμως καὶ ἡ τελευταία.

Καὶ, περιεργόν! ἐνῶ πολλάς ἄλλας πολλῶ σκληροτέρας ἀπάτας, ἐμάλαξεν, ἐλείανε, ἐπούλωσεν ἡ βραδεία τοῦ χρόνου πορεία, ἐνῶ ἡ δεσώδης αὐτοῦ χεὶρ ἀπῆλειψε τόσας ἀναμνήσεις ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς μου, ἐνῶ ἡ παγερὰ πνοή του διεσκέδασε τόσα αἰθερόπλαγκτα φαντάσματα, τεχθέντα ἐν σιγμῇ ὑπερτάτης ἐξάψεως, ἡ ἐντύπωσις ἐκείνη τῶν παιδικῶν χρόνων μου ἀπέμεινε ζῶσα καὶ νωπὴ ἐν τῷ πνεύματί μου. Ὅτε δὲ μετέπειτα τ' ἀθύρματα τοῦ παιδίου διεδέξαντο αἱ δυσήνιοι τοῦ μείρακος ὄρμαι καὶ τῆς νεότητος ἡ θερμουργὸς καὶ πολυάσχολος δράσις, ὁσάκις ἡ ψυχὴ μου φλογερά συνδαιτυμῶν ἐν τῇ ἀμετρήτῳ τῶν αἰσθημάτων εὐωχίᾳ ἀνεύρισκε τὸ δηλητήριον τῆς πλάνης ἐν τῇ ὑποστάθμῃ τῆς κύλικος τῆς ἡδονῆς, ἀνεπήδα αἰφνης πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου τὸ κακόσχημον *Ἐγχειρίδιον* μετὰ τὰς ἀξέστους αὐτοῦ σελίδας, ὑπομνησκόν μοι ὅτι μετὰξὺ τοῦ ἰδεώδους καὶ τοῦ πραγματικοῦ ἐστήρικται μέγα χάσμα, Κεάδας ἀπύθμενος, ὅπου οἰκτρῶς θανατοῦνται πάντες οἱ ἐκτρομακτικοὶ τῆς φαντασίας τόκοι.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ ΑΝΝΙΝΟΣ.

Ἄλφονσου Δεκανδῶλ

ΣΚΕΥΨΙΣ ΠΕΡΙ ΔΑΡΒΙΝ

Συγγραμματα καὶ τίτλος ἰδί σελ. 406.

Ἡ ἐπενέργεια τοῦ Δάρβιν δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν δεινότητα αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς περιστάσεις καθ' ἃς ἐφάνη, ἀλλ' ἐξηγεῖται καὶ ὡς ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν ἰδιωμάτων καὶ ἐκ τῆς ἀνεξαρτήτου θέσεώς του. Πασιγνώστον δ' ὅτι ὁ πατήρ του καὶ ὁ πάππος του ἦσαν ἰατροὶ καὶ ἐπομένως ἐξησκημένοι εἰς τὸ παρατηρεῖν καὶ θαυμάστοι ἐπὶ ἀγγινοῖα. Περὶ πλέον ὁ πάππος του Ἐρασμος Δάρβιν ἦτο καὶ ποιητὴς καὶ φυσιοδίφης καὶ χημικὸς, τέλος ἀνὴρ πολὺ πνευματώδης. Ἀξιοπεριέργος εἶνε ἡ σημείωσις, ἣν ἐδημοσίευσεν περὶ αὐτοῦ ὁ Δάρβιν ἐπὶ κεφαλίδος μεταφράσεως γερμανικῆς βιογραφίας ὑπὸ Krause! Ἐπιβεβαιῶσι ἐν αὐτῇ τὰς παραδόξους ὁμοιότητας τῶν ἰδεῶν μετὰξὺ τοῦ πάππου καὶ τοῦ ἐγγόνου, αἵτινες ἐν τούτοις δὲν ἐγνωρίσθησαν αὐτοπροσώπως, διότι ὁ πρῶτος ἀπέθανεν ἐν ἔτος πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἐτέρου. Ὁ Ἐρασμος ἐξεπλάγη διὰ τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, περὶ οὗ ὁ ἐγγονὸς του Κάρολος ὠμίλησε τοσάκις. Τῷ ἐφάνη νόμος γενικὸς διὰ τὰ ὄργανικὰ ὄντα. Παραρτήματά τινα ἀχρηστα καὶ ἀτελῆ τοῦ ὄργανισμοῦ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων ἐθεώρει ὡς λείψανα ἀρχαίων ὀργάνων

1. Erasmus Darwin by Ernest Krause, with a preliminary notice by Charles Darwin, 1 volum. in 8°. London, 1875. Σημ. τ. συγγ.

ἄλλοτε ἐν χρῆσει νῦν ἐξημελωμένων ἕνεκα μεταβολῶν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Παρατήρησις προσέτι τὰς παραδόξους διμοιότητας, ἃς τὴν σήμερον μιμητικὰς (ἀγγλιστὶ *mimicry*) καλοῦσι, καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἰσχυροτέρων ἀτόμων εἰς τὰ ζῆα ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν γενῶν· ἐγνώρισε δὲ καὶ τὰ ἐντομοβόρα φυτὰ, κτλ. Ἐξ ἑτέρου δὲν ἀπαντᾷ τις ἐν τοῖς πονήμασι τοῦ Ἐράσμου οὔτε ἐν ταῖς συνοδευούσαις αὐτὰ σημειώσεσιν, οὔτε ἐν τοῖς περὶ φυσιολογίας καὶ φυσικῆς ἱστορίας εἰδικαῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ τὴν κυριωτέραν καὶ οὐσιωδεστέραν ἰδέαν, ἥτις ὡς κατ' ἀνάγκην συνέπεια τῶν πραγμάτων παράγει ἀποτελέσματα ἀναμφισβήτητα, δηλαδὴ τὴν φρεσικὴν ἐκλογὴν (*selection*). Οὐδὲ ὁ *Duchesne*, οὐδὲ ὁ *De Lamarck*, οὐδὲ ὁ Ἐρασμος Δάρβιν, πάντες προδρόμοι τοῦ νεωτέρου Δάρβιν εἶχον ἀνακαλύψει αἰτίαν τοσοῦτον ἰσχυράν ἵνα ἐξηγήσῃσι τὴν ἐξελίξιν. Πιθανῶς δὲν εἶνε ἡ μόνη, ἀλλὰ πάντοτε θὰ ὀνομασθῆ παράγων πρωτίστης σπουδαιότητος¹.

Συγκρίνων τοὺς τρεῖς κυρίους προδρόμους τοῦ Καρόλου Δάρβιν παρατήρησα μετ' ἐκπλήξεως, ὅτι αὐτὸς κατὰ τὸν τρόπον τοῦ ἐπιθέτειν τὰ πράγματα καὶ τοῦ συζητεῖν ὁμοιάζει περισσότερο πρὸς τὸν *Duchesne*, οὐτινος δὲν εἶχεν ἀναγνώσει τὸ σύγγραμμα, ἢ πρὸς τὸν *De Lamarck* ἢ τὸν Ἐρασμον Δάρβιν. Ὁ *De Lamarck* ἦτο συστηματικώτερος· ὁ δὲ Ἐρασμος ἐνατενίζει εἰς πολλὰ, ἀλλὰ δὲν τὰ ἐμβαθύνει. Εἶνε περιττολόγος καὶ στερεῖται ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Κατὰ τὴν πληθὺν τῶν παρατηρήσεων, τὸ σύνολον τῶν δογμάτων καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν θεωριῶν ἢ ὑπεροχῆ τοῦ Καρόλου εἶνε καταφανές.

Οἱ πολυάριθμοι ἀπόγονοι τοῦ Ἐράσμου Δάρβιν ἔδειξαν εἰς ἀμφότερα τὰ γένη τὴν μεγάλην αὐτῶν ζέσιν περὶ τὰς ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις καὶ σκέψεις. Ὁ *Francis Galton*, συγγραφεὺς πρωτοτύπου καὶ ἐνδιαφερόντων μελετημάτων περὶ κληρονομίας² εἶνε ὁ ἐκ μητρὸς ἕγγονος τοῦ Ἐράσμου Δάρβιν. Ὁ δὲ Γεώργιος καὶ Φραγκίσκος Δάρβιν, υἱοὶ τοῦ Καρόλου, εἶνε ἤδη γνωστοὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὁ μὲν πρῶτος δι' ἀξιολόγους περὶ στατιστικῆς διατριβᾶς, ὁ δ' ἕτερος δι' ἐνδιαφέροντα πειράματα φυσιολογικά. Εἶνε δύσκολον νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ τις ἐν τῇ συμπτώσει ταύτῃ τὴν κληρονομικὴν δύναμιν, ἥτις ὅμως ἀναμφισβότως ἰσχυροποιήθη διὰ τοῦ πάθου τοῦ ἀκούειν συμβουλὰς, ἢ τοῦ μιμῆσθαι. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ ποιητοῦ φυσιολόγου Ἐράσμου Δάρβιν, οὗ ἡ φήμη ἦτο μεγάλη τελευτώντων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος,

1. Δύναται τις λ. χ. νὰ ὑποσῇ κατὰ τινὰς ἐνδείξεις ὅτι τὰ εἶδη φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἐνδύμυχον αἰτίαν τινὰ τῆς προόδου, τῆς ἐκασθενώσεως καὶ μάλιστα τῆς καταστροφῆς αὐτῶν. Κατὰ τοιαύτην ὑπόθεσιν ἤθελε βεβαιωθῆ καὶ νῦν ἀναλογία μεταξύ ὁμάδων καὶ ἀτόμων, ὧν τὰ στοιχεῖα τοῦλάχιστον εἶνε μετέωρα. Σημ. τ. συγγ.

2. *Galton, Hereditary genius, I vol. in 8^o, 1869; Englishmen of science, their nature and nurture, in 8^o, 1874.* Σημ. τ. συγγ.

ἀνέγνωσαν βεβαίως ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν τὰ συγγράμματα τοῦ πάππου των. Ἐν γένει ἡ κληρονομικὴς ἐξηγεῖ τὴν φύσιν τῶν ὀργάνων, τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ὁσπῶν, ἀλλ' ἡ χρῆσις, ἣν θέλει ποιῆσει τις τῶν μέσων τούτων, ἐξαρτᾶται κατὰ πολλὰ ἐκ τῶν συμβουλῶν καὶ παραδειγμάτων συνεργούντων μετὰ τῆς πιέσεως τῶν περιστάσεων ἐν αἷς ἕκαστος τυγχάνει.

Ὁ Δάρβιν εἶχε τὸ πλεονέκτημα παρουσίας, μετρίας μὲν διὰ τὴν Ἀγγλίαν, ἀκούσεως δυναῆς, ὅπως παρέχει αὐτῷ ὡς εἰθιμῆνον εἰς τακτικὴν καὶ λιτὴν δίαιταν πραγματικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ὡς Ἀγγλος δὲν ὑπεβλήθη εἰς ἀναγκαστικὴν στρατολογίαν καὶ ἐν τῇ κρισιμωτέρῃ ἡλικίᾳ τῇ ἐφηβικῇ ἀντὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς στρατῶνα ἠδυνήθη νὰ ὑπηρετήσῃ ἑκουσίως εἰς ἐπιστημονικὸν περὶ τὴν γῆν πλοῦν¹. Τὸν θησαυρὸν τῶν παρατηρήσεων καὶ πραγμάτων συλλεχθέντα ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν πενταετῆ ταύτην περιήγησιν κατηνάλωσεν ἔπειτα κατὰ μικρὸν ἐν τοῖς πολυαίθουσιν συγγράμμασιν αὐτοῦ. Καὶ ὁ *sir Joseph Hooker* ὁμοίαν ἀρχὴν ἐποίησε καὶ γνωστὸν εἶνε ὅποσον ὠφέλησε τὴν ἐπιστήμην.

Ὁ Δάρβιν οὐδεμίαν περιεβλήθη δημοσίαν λειτουργίαν, ἐξαιρέσει μόνον ὅτι ἦτο ἀρχὼν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του², ὅπερ ὀλίγον τῷ ἀφῆρει χρόνον. Δὲν ἐδίδαξέ ποτε, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων του ἀπέκτισε περισσότερο μαθητὰς καὶ διέδωκε πρῶτωτέρω τὰς ἰδέας του ἢ διδάσκων ἐνώπιον χιλιάδων ἀπκροατῶν. Πᾶσα ἡ προσοχῆ, πᾶσαι αἱ δυνάμεις του ἐστρέφοντο εἰς ἐρευνητικὰ ἔργα. Πεπερικισμένος διὰ θαυμασίας πνευματικῆς ἐνεργητικότητος δὲν ἀπόλεσε τὴν νοητικὴν δραστηριότητα εἰ καὶ συνεχῶς καὶ κατὰ θέρος καὶ κατὰ χειμῶνα ἐν τῇ ἐξοχῇ διαμένων. Τὸ παράδειγμα εἶνε σπάνιον, διότι πάντες σχεδὸν οἱ πρώτιστοι αἰσθητικοὶ καὶ ἐπιστήμονες τοῦλάχιστον μέρος τοῦ ἔτους διατρίβουσιν ἐν πόλει. Δύναται τις μόλις δύο ἐξαιρέσεις νὰ μνημονεύσῃ εἵδους πολὺ ἀντιθέτου, τὸν *Voltaire* καὶ τὸν Δάρβιν.

Ἐν εὐφροσύνῃ μεγίστῃ διήλθον μίαν ἡμέραν ἐν τῷ λιτῷ καὶ ἀνέτῳ οἴκῳ τοῦ Δάρβιν ἐν *Down* παρὰ τὸ *Beckenham*. Ἐπόθουν ἐκ δευτέρου νὰ συνδιαλεχθῶ μετὰ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὃν εἶχον ἰδεῖ τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1839 καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου διετήρουν ἐνδιαφέρουσαν ἀνταπόκρισιν. Ἦτο ὥραία πρῶτα μετοπωρικῆ τοῦ 1880, ὅτε ἔφθασα εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ *Orpington*, ὅπου μ' ἀνέμενον ὁ δῖφος τοῦ ἐνδόξου φίλου μου. Ἡ μέχρι *Down* ὁδὸς εἶνε μίᾳς ὥρας. Οὐδὲν παρουσιάζει τὸ ἀξιοσημειώτου ἢ μόνον τὴν ἐν μέσῳ ὥραιων δένδρων ἑπαυλιν τοῦ *sir John Lubbock*, τοῦ ἀξιοτίμου μέλους τούτου τοῦ Κοινοβουλίου τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος ἐν αὐτῷ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπι-

1. Ἐλαβε δηλ. θέσιν δοκίμου φυσιολόγου ἐν τῷ βασιλικῷ πλοίῳ «*Beagle*» (1831—1836). Σ. τ. μεταφρ.

2. «*Magistrat de son comté*».

σήμην. Παραλείπω να ὀμιλήσω ἐνταῦθα περὶ τῆς φιλικῆς ὑποδοχῆς ἧς ἔτυχον εἰς Down καὶ περὶ τῆς εὐχαριστήσεως, ἣν ἠσθάνθη ἐπὶ τῇ οἰκίᾳ συνδιαλέξει μετὰ τοῦ κυρίου καὶ τῆς κυρίας Δάρβιν καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῶν Francis. Σημειῶ μόνον, ὅτι ὁ Δάρβιν ὁ ἐβδόμηκοντούτης ἦτο ζωηρότερος καὶ ἐφαίνετο εὐδαιμονέστερος ἢ πρὸ τεσσαράκοντα καὶ ἐνὸς ἔτους. Εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς λαμπροὺς καὶ ἔκφρασιν ἰλαρὰν, ἐνῶ ἐπὶ φωτογραφημάτων αὐτοῦ φαίνεται μᾶλλον ἢ κατασκευῆ τῆς κεφαλῆς δμοιάζουσα πρὸς τὴν φιλοσόφου τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ λόγος τοῦ ἦτο ποικίλος, ἐλεύθερος, χαριεῖς, λόγος τελείου gentleman καὶ μοὶ ἀνέμνησε τοὺς σοφοὺς τῆς Ὁξφόρδης καὶ Κανταβριγίας. Τὸ ὕφος ἐν γένει ἦτο σύμφωνον πρὸς τὸ τῶν συγγραμμάτων του. Εἶνε σφραγὶς τῆς εἰλικρινείας ἐκείνης, ἣν ὁ κόσμος ὅλος ἀναγνωρίζει ὡς μίαν τῶν αἰτιῶν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Δάρβιν.

Οὐδὲν εὖρον ἔχνος περίξ τῆς οἰκίας τῶν παλαιῶν ἐργασιῶν τοῦ κυρίου. Μεταχειρίζετο οὗτος μέσα ἀπλούστατα. Ἐξήγησα τὸ ὑλοστάγιον, ἐν ᾧ ἐξετελέσθησαν τσαῦτα ὠραία πειράματα περὶ τῶν νοθογενῶν φυτῶν. Δὲν περιεῖχε πλέον ἢ κληῖμα ἀμπέλου. Ἐν μόνον πρᾶγμα μ' ἐξέπληξεν, ἂν καὶ δὲν εἶνε σπάνιον ἐν Ἀγγλίᾳ Δαμάεις, ὕνοι καὶ ἄλλα οἰκόσιτα ζῆα ἐνέμοντο περίξ ἡμῶν μετὰ τῆς ἡσυχίας, ἧτις προϋποθέτει καλοὺς κυρίους καὶ ἡκούον φαιδῆρας ὕλακας τῶν κυνῶν, οἵτινες βεβαίως δὲν ἐκακοποιούντο. Ἀληθῶς, ἔλεγον κατ' ἐμαυτὸν, ἡ ἱστορία τῶν μεταβολῶν τῶν ζῶων¹ ἐγεννήθη ἐνταῦθα καὶ αἱ παρατηρήσεις δέον νὰ ἐξακολουθήσωσι, διότι ὁ Δάρβιν δὲν εἶνε οὐδέποτε ἄεργος. Ἠγνόουν, ὅτι ἐπάτουν τὰς κατοικίας ἐκείνων τῶν ἐσχάτων ὄντων, ἅτινα καλοῦνται σκώληκες τῆς γῆς, καὶ ἦσαν τὸ ἀντικείμενον τοῦ τελευταίου ἔργου τοῦ Δάρβιν.² ἐν ᾧ ἀπέδειξε καὶ αὖθις, ὅτι αἱ μικραὶ αἰτίαι παράγουσιν ἐν τέλει μεγάλα ἀποτελέσματα. Κατεγίνετο περὶ ταῦτα ὅλην τριακονταετηρίδα· ἐγὼ ὁμῶς τὸ ἠγνόουν.

Κατὰ τὴν εἰς τὴν οἰκίαν ἐπάνοδον ὁ Δάρβιν μοὶ ἐπέδειξε τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην του ἐν μεγάλῳ ἰσογείῳ δωματίῳ, ὅπερ ἐφωτίζετο ἀμφοτέρωθεν καὶ ἦτο τὰ μάλα ἐπιτήδειον φιλοσπούδῳ. Ἐκτὸς τῆς βιβλιοθήκης ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ τράπεζα πρὸς γραφὴν καὶ ἑτέρα πρὸς τοποθέτησιν τῶν σκευῶν τῶν προσδιορισμένων διὰ τὰ πειράματα. Τὸ πρὸς παρατήρησιν τῆς διευθύνσεως τῶν ῥιζῶν ἦτο εἰσέτι ἐν ἐνεργείᾳ. Ὁ Δάρβιν μοὶ ἐχορήγησε πληροφορίας περὶ τοῦ προτελευταίου συγγραμμάτος του, ὅπερ τότε ἔτυποῦτο. Εἶχε δὲ

1. Ch. Darwin. The variation of animals and plants, 2 vol. London, 1868.

2. Ὅρα περικοπήν αὐτοῦ ἐν τῇ 'Εστία' ἔτ. Ζ' τόμ. Π', 318 τῆς 31 'Ιαν. 1882, σελ. 74. Ὁ βίος καὶ αἱ ἐργασίαι τῶν σκωλήκων (κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Καρόλου Darwin). Σημ. τ. μεταφρ.

τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ ἐξηγήσῃ πῶς εἶχε πάντοτε ἐξ ἰδίας ἐπινοήσεως μεταχειρισθῆ διὰ τὰς σημειώσεις του ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν μέθοδον τῶν κευωρισμένων δελτίων, ἣν ὁ πατήρ μου κ' ἐγὼ ἐξηκολουθήσαμεν καὶ περὶ τῆς ὁποίας ὀμίλησα ἐκτενῶς ἐν τῇ φυτογραφίᾳ μου. Ὁ γδοηκονταετῆς πειρὰ τοῦ πατρός μου καὶ ἐμοῦ μοὶ εἶχεν ἀποδείξει ἤδη τὴν ἀξίαν τῆς μεθόδου ταύτης· ἐπεὶ σθην δὲ περὶ τούτου περισσώτερον ἢ ποτὲ, ἀφοῦ ἔμαθον, ὅτι ὁ Δάρβιν τὴν ἐπενόησε καὶ αὐτός. Ἡ μέθοδος αὕτη παρέχει εἰς τὰς ἐργασίας μείζονα ἀκριβείαν, βοηθεῖ τὴν μνήμην καὶ εἶνε ἐτῶν ὀλοκλήρων φειδώ.

Ἐπεθύμουν νὰ ἶδω τοὺς πίνακας τῶν πειραμάτων, εἴτινες ὡς εἰκὸς πολλάκις δέον νὰ ἦνε πολὺπλοκοί, ἀλλ' αἱ ὄραι παρήλθον ὡς στιγμαὶ καὶ ἔπρεπε ν' ἀποχωρήσω. Πολυτίμους ἀναμνήσεις φυλάττω ἀπὸ τῆς συναντήσεως ταύτης καὶ συγκαταλέγω μετ' ἐκείνων ἅς ἔλαβον παρὰ τῶν Jussieu, Brongniart, Geoffroy Saint-Hilaire, Cuvier, Arago, Robert Brown, von Martius, sir William Hooker καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν ἐπιστημόνων, πρὸς οὓς κατὰ τὸ μακρὸν τοῦ βίου στάδιον νύτύχησα νὰ συνδιαλέγομαι συχνά.

Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ ΜΕΡΤΡΙΕ

Α'.

Ἦτό ποτε καιρὸς, ὅτε ἤμην ὑπάλληλος εἰς ἐν τῶν ὑπουργείων. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἀπὸ τῆς δεκάτης πρωΐνης ὥρας μέχρι τῆς τετάρτης μετὰ μεσημβρίαν, ἤμην ὁ ἐκούσιος αἰχμαλώτος ἐνὸς ἐλευνοῦ τραπεζίου ἐστρωμένου διὰ κιτρινωμένων χαρτονίων, ὅπου ἐπεκράτει βαρεῖα ὁσμὴ παλαιοχάρτων. Ἐκεῖ ἐπρογευματίζα, μὲ ὀλίγον τυρὸν καὶ μῆλα, τὰ ὁποῖα ἔψηνα εἰς τὴν θερμάστραν, ἀνεγίνωσκον μέχρι τῆς τελευταίας ἀγγελίας τὴν ἐφημερίδα, ἔκαμνα στίχους, οἵτινες ἦσαν προωρισμένοι νὰ μείνωσιν ἄγνωστοί, καὶ συγχρόνως ἐργαζόμεν καὶ εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους, πρὸς τὴν σκοπὴν τοῦ νὰ ἐπισκέπτωμαι κατὰ τὸ τέλος ἐκάστου μηνὸς τὸ ταμεῖον καὶ νὰ λαμβάνω ἐκεῖθεν εὐτελεῖς μισθάριον, τὸ ὁποῖον μόλις μοὶ ἐπέτρεπε νὰ μὴ ἀποθνήσκω τῆς πείνης.

Ἐνθυμοῦμαι σήμερον ἕνα ἐκ τῶν συντρόφων τῆς αἰχμαλωσίας μου καὶ περὶ ἐκείνου θὰ ὀμιλήσω.

Ἐνομάζετο Ἀχιλλεὺς Μερτριά ἦτοι Φονεὺς, καὶ βεβαίως μὲ τὴν φοβερὰν του ὄψιν καὶ τὸ ὑψηλὸν του ἀνάστημα ἦτο ἀξίος τοῦ ὀνόματος. Ἦτο πελώριος, τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν χωρὶς ὄμως νὰ ἔχη πολὺ εὐρὺ τὸ στήθος οὔτε τοὺς ὤμους, ἐνεδύετο δὲ ἕνα ἔτι μᾶλλον ἀναδείξῃ τὸ γιγάντειον σῶμά του πλατὺ καὶ βαρὺ φόρεμα, εὐρέα πανταλόνια ζωηρῶν χρωμάτων, κοκκίνους λαι-

1. Alph. De Candolle, La Phytographie ou l'art de décrire les végétaux, 1 vol. in 8°. Paris, 1880. Σημ. τ. μεταφρ.